

มารที่ปรากฏในพรหมนิมิตตนิคสูตร Māra Appearing in the Brahmanimantanika – Sutta

¹พระคมสันต์ ว่องสาริกิจ

Phra Komsan Wongsarikit

²พระมหาสุรศักดิ์ ประจันตเสน

Phramaha Surasak Prajantasen

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya

¹Corresponding Author, Email: komsan.w88@gmail.com

Received April 7, 2022; Revised June 13, 2022; Accepted: June 30, 2022

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและวิเคราะห์มารที่ปรากฏในพรหมนิมิตตนิคสูตร จากการศึกษาพบว่า มารคือ สิ่งที่สามารถครอบงำและทำให้ตกอยู่บ่วงอำนาจของตนได้ มารที่มีอำนาจสามารถครอบงำและทำให้ปาริสุชาพรหมตกอยู่ในอำนาจได้นั้นก็คือ กิเลสและอกิสังขารมาร เพราะปาริสุชาพรหมเป็นผู้มีภวทณฺฐิ คือทณฺฐิอันมีความยึดมั่นถือมั่นเป็นฐาน ซึ่งเป็นที่อาศัยอยู่ของเหล่าสัตว์มีอนุสัยที่เป็นกิเลสที่นอนเนื่องซึ่งเหล่าสัตว์ยังละไม่ได้ในชั้นรูปาวจรภูมิ กลายเป็นอวิชชาสังโยชน์ คือกิเลสเครื่องประกอบสัตว์ไว้ในภพ ซึ่งมีความปรุงแต่งที่เรียกว่า อปยุญญากิสังขาร สภาพที่ปรุงแต่งกรรมฝ่ายชั่ว เป็นตัวมารที่สืบเนื่องมาจากกิเลส เพราะมารยอมติดตามสัตว์โดยสิ่งที่ยึดถือ การที่มารไม่สามารถครอบงำพระพุทธองค์ได้ เพราะพระพุทธองค์ทรงเป็นผู้ตัดอนุสัยกิเลสได้แล้วและเป็นผู้พ้นแล้วจากบ่วงของมารทั้งปวง ทรงสามารถครอบงำมารได้ รวมถึงเป็นผู้พ้นแล้วจากสิ่งที่เป็นของทิพย์และเป็นของมนุษย์ อันเป็นเครื่องพินณาการ

คำสำคัญ: กิเลส, อกิสังขารมาร, พรหมนิมิตตนิคสูตร

Abstract

This article aims to study and analyze *Māra* appearing in the *Brahmanimantanika-Sutta*. It was found that *Māra* or the Evil One is to keep one under his power by allowing one to maintain his deluded view. The powerful *Māra*

having taken possession and to make *Pārisajja Brahmā* to maintain his power are *Kilesa-māra*: the *Māra* of defilements and *Abhisāṅkhāra-māra*: the *Māra* of Karma-formations. Because *Pārisajja Brahmā* who holds *Bhava-diṭṭhi*, the view that this world is eternal, where is the inhabit of human beings who have latent tendencies as defilements that all beings who living the Plane of Form have not overcome until become the ignorance (*Avijjā*) and the Fetter (*Saṃyojana*) which is the desire of living beings in the world. It is called *Apuṅṅābhisaṅkhāra*: the formation of demerit, it is *Māra* from defilements because it follows the creatures who are clinging. The Mara cannot cover the Lord Buddha because He has got rid of and cut off at the root defilements and liberated from all evils, He has also dominated the evils, including liberation from all things that belong to the divine and the human which is fetter.

Keyword: Kilesa-māra, Abhisāṅkhāra-māra, Brahmanimantanika-Sutta

บทนำ

ตามพุทธประวัตินั้น มารเข้ามามีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าในพุทธประวัติในหลายวาระด้วยกัน เช่น ในคราวที่เจ้าชายสิทธัตถะยังเป็นพระโอรสตัวออกมหาภิเนษกรรม (ออกบวช) ก่อนตรัสรู้ มารก็มาห้ามมิให้เสด็จออกบวชซึ่งนับได้ว่าเป็นครั้งแรก ครั้งที่สองในตอนนั้นพระโอรสตัวกำลังจะตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ มารก็มีความมุ่งหมายที่จะมาทำลายความเพียร และในครั้งที่สามเมื่อคราวพระพุทธองค์มีพระชันษาได้ 80 พรรษา มารก็มาอาราธนาให้พระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน เป็นต้น

ตลอด 45 พรรษา ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มารเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องและมีอิทธิพลต่อพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในคัมภีร์พระไตรปิฎกนั้นก็จะมีกล่าวถึงมารอยู่หลายครั้งและในหลายลักษณะ เมื่อกล่าวถึงคำว่ามาร โดยส่วนใหญ่ก็จะนึกถึงพญามารที่มีปรากฏบ่อยๆ ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาและเหตุการณ์ต่างๆ ในพุทธประวัติ ซึ่งคำว่า “พญามาร” นั้น พระญาณสังวร, สมเด็จพระสังฆราช ได้กล่าวถึง วสวัตติมารหรือ ปรินิมิท วสวัตติมารอิราช หรือคำไทยว่า พญามารอิราช เป็นเจ้าแห่งมารทั้งหลาย ครองอยู่บนสวรรค์ชั้นที่ 6 คือ ชั้นปรินิมิทวสวัตติตามคัมภีร์กล่าวว่า พญามารต้องการมีอำนาจครอบครองโลกและไม่ประสงค์ให้ใครทั้งนั้นบรรลุมรรคผลนิพพาน กล่าวคือ ไม่ประสงค์ให้ใครประสบความสำเร็จหลุดพ้นจากกองกิเลส เช่น ตัณหา อุปาทาน หรือราคะ โทสะ โมหะ หรือหลุดพ้นไปจากกองทุกข์มี เกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นต้น (พระญาณสังวร, สมเด็จพระสังฆราช, 2557) มารในกรณีเช่นนี้ จะครองแดนหนึ่งในสวรรค์ชั้นสูงสุด แห่งระดับกามาวจรคือ ปรินิมิทวสวัตติ เป็นผู้คอยขัดขวางเหนี่ยวรั้งบุคคลไว้ มิให้ล่วงพ้นจากแดนกามซึ่งอยู่ในอำนาจครอบงำของตน

มารที่ปรากฏในพรหมนิมิตตนิคสูตรนั้น หมายถึงมารประเภทใดในมาร 5 ประเภท ที่มีอำนาจเหนือพรหม คือสามารถที่จะครอบงำให้ปาริสัชชะพรหมตกอยู่ในอำนาจได้ โดยไม่ต้องการให้พระพุทธเจ้าทรงอย่าแสดงธรรม อย่าทำความยินดีกับพวกสาวกและพวกบรรพชิตเลย (พระไตรปิฎก

ภาษาไทยเล่มที่ 12 ข้อที่ 505 หน้าที่ 543, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) แต่มารเหล่านี้ไม่สามารถครอบงำพระพุทธเจ้าได้ซึ่งแสดงถึงทรงมีพุทธานุภาพเหนือกว่าอานุภาพของมารและพรหมจึงทำให้สามารถทรงแสดงธรรมได้ บทความนี้จึงต้องการนำเสนอให้เห็นลักษณะของมารและพระพุทธเจ้าในพรหมนิมิตตสูตรต่อไป

ความหมายของมาร

คัมภีร์พระไตรปิฎกได้อธิบายคำว่า มาร ว่าได้แก่ มารคือผู้มีกรรมดำ ซึ่งเป็นผู้ที่ยิ่งใหญ่สามารถ ช่มชี่ ครอบงำ ท่วมทับ รัตรึง ย่ำยี และทำให้ไม่สามารถหลุดพ้นจากอำนาจฝึกฝายของมาร บ่วงของมาร เบ็ดของมาร และตกเป็นเหยื่อของมาร วิสัยของมาร และความตายได้ เป็นเผ่าพันธุ์ของผู้ประมาท (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 30 ข้อที่ 64 หน้าที่ 243-244, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) นอกจากนั้นในอรรถกถาได้อธิบายขยายความไว้ว่า เหตุที่เรียกว่า“มาร” เพราะเป็นผู้ประกอบมหาชนไว้ในบาปกรรมแล้วให้ตาย ผู้ประกอบมหาชนไว้ในธรรมดำ คือ อกุศลกรรม และยังอธิบายว่า มารคือ ผู้เป็นใหญ่ในเทวโลกทั้ง 6 ผู้มีในส่วนสุดแห่งอกุศลธรรม ผู้ไม่ยอมปล่อยมหาชนผู้เป็นพวกพ้องของคนประมาทเพราะเป็นญาติโดยที่นับถือกันของคนประมาท คือ อยู่ปราศจากสติ (อรรถกถาภาษาไทย สารัตถ์ปกาสินี ข้อที่ 145 หน้าที่ 190, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552)

มารจึงมีความหมายทั้งที่เป็นนามธรรมคืออกุศลกรรม และรูปธรรมคือเหล่าตัวแทนของเหล่าผู้ทำลายความดีทั้งหลาย

ลักษณะของมาร

มารได้ปรากฏในพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นศัตรูกับพระพุทธเจ้า โดยการปรากฏนั้นจะพบลักษณะที่แตกต่างกัน แต่โดยสรุปแล้วมี 2 ลักษณะคือ

1. ลักษณะมารแบบบุคคลาธิฐาน ลักษณะมารที่เป็นบุคคลาธิฐานนั้นจะกล่าวถึง มารที่มีลักษณะตัวตนให้เห็นเป็นรูปธรรม ซึ่งอาจจะจำแลงเป็นได้ทั้งมนุษย์และสัตว์และเดรัจฉาน มีปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกหลายพระสูตร เช่น ในปตตสูตร ซึ่งเป็นเรื่องราวที่เกิดในเมืองสาวัตถี มารได้แก่งไปเดินใกล้ที่วางบาตรของเหล่าภิกษุ ภิกษุท่านนั้น ก็เข้าใจว่าเป็นโคจริงๆ จึงบอกกับภิกษุอีกรูปหนึ่งว่าให้ระวังโคจะทำบาตรแตก พระพุทธองค์จึงได้ตรัสบอกกับภิกษุนั้นว่าที่เห็นอยู่นั้นไม่ใช่โคแต่เป็นมารผู้มีใจบาป มาเพื่อลวงให้หลงเข้าใจผิด ซึ่งพระสูตรนี้มีหลักธรรมที่พระพุทธองค์ตรัสถึงเรื่องของขันธ 5 ที่พระอริยสาวกของพระองค์ไม่ควรยึดติด ยึดมั่น ว่าเป็นเรา ว่าของเรา อันจะนำมาซึ่งความทุกข์ได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 15 ข้อที่ 152 หน้าที่ 193, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) หรือที่ปรากฏในสัมพหุลสูตร มารได้จำแลงตนเป็นพราหมณ์ เข้าไปหาภิกษุหนุ่มโดยจำแลงเป็นคนแก่ถือไม้เท้า เข้าไปหาภิกษุหนุ่มและกล่าวและกับภิกษุหนุ่มเหล่านั้นว่าพวกท่านยังหนุ่มยังแน่น สี่ผมก็ยังดำสนิท พวกท่านจงบริโภคกามและเพลิดเพลินในกามคุณทั้งหลาย อันเป็นของมนุษย์ อย่าได้รีบละกามที่เห็นอยู่เฉพาะหน้า เพื่อแสวงหากามอันเป็นทิพย์เลย เมื่อยังหนุ่มยังแน่นก็น่าที่จะบริโภคกามให้เต็มที่ก่อน ด้วยความที่เหล่าภิกษุไม่ทราบว่าเป็นพราหมณ์นั้นคือมาร จึงได้กล่าวตอบโต้ไปว่าพระพุทธเจ้าตรัสว่ากามทั้งหลายนี้เป็นของชั่วคราว มีแต่ทุกข์ มีความคับแค้นและมีโทษมาก เมื่อภิกษุหนุ่มได้กล่าวอย่างนั้นมารจึงสั่นศีรษะและแลบลิ้น ทำหน้าผากให้ย่นเป็น 3 รอย และยืนไม้เท้า

แล้วเดินจากไป เมื่อภิกษุหนุ่มเหล่านั้นก็ได้ไปกราบทูลให้พระพุทธองค์ได้ทรงทราบ พระพุทธองค์ก็ตรัสว่า นั่นมิใช่พราหมณ์ นั่นคือ มารผู้มีบาปที่มากเพื่อลวงพวกเธอให้หลงเข้าใจผิด (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 15 ข้อที่ 157 หน้าที่ 201-202, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ซึ่งมารที่ปรากฏในลักษณะตัวตนให้เห็นเป็นรูปธรรมนี้ยังมีปรากฏอยู่ในอีกหลายพระสูตรแต่ในบางพระสูตรที่ไม่ได้ระบุลักษณะการจำแนกตนของมารที่เป็นรูปธรรมชัดเจน เช่น ปฐมอายุสูตร ซึ่งพระพุทธองค์ ได้ตรัสกับภิกษุว่า อายุของมนุษย์นี้น้อยนัก ควรทำกุศลและควรประพฤติพรหมจรรย์ สัตว์ผู้เกิดมาแล้วจะไม่ตายไม่มีเลย คนที่มีชีวิตอยู่ได้นานก็อยู่ได้เพียง 100 ปี หรือจะอยู่เกินไปบ้างก็น้อย ครั้นนั้นมารจึงได้ไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์แล้วกราบทูลว่ามนุษย์ทั้งหลายมีอายุยืนยาว ควรทำตัวเหมือนเด็กอ่อนที่คอยแต่จะดื่มนม ความตายยังมาไม่ถึงหรอก แต่พระพุทธองค์ทรงทราบว่านี่คือมาร จึงตรัสกับมารว่า มนุษย์มีอายุน้อย ควรทำตัวเหมือนคนที่กำลังถูกไฟไหม้ศีรษะ ซึ่งความตายจะมาถึงเมื่อไหร่ก็ไม่อาจรู้ได้ มารจึงได้หายตัวไป (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 15 ข้อที่ 145 หน้าที่ 184, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ซึ่งจะเห็นได้ว่าบทบาทของมารในแบบบุคคลาธิฐานนั้นไม่ว่าจะมาปรากฏเป็นตัวตนให้เห็นเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนหรือไม่ก็ตาม ก็จะมีจุดมุ่งหมายเดียวกันคือเพื่อขัดขวางในการทำ ความดี

2. มารแบบธรรมาธิฐาน ซึ่งมารในแบบธรรมาธิฐานนี้ ก็จะเป็นลักษณะของมารที่เป็นตัวกิเลสหรือเป็นตัวการที่คอยก่อกวนหรือขัดขวางมิให้บุคคลกระทำความดีหรือบรรลุผลสำเร็จที่ตั้งใจซึ่งตนกำลังพยายามและมุ่งมั่นกระทำ โดยจะพบได้จากการที่นำเสนอถึงการที่พระอริยบุคคลจะต้องเผชิญหน้ากับกิเลสภายในใจว่า “พระชินาสพเหล่านั้นมีสัมมปปธานครอบงำบ่วงมารได้ อันกิเลสไม่อาศัยถึงฝั่งแห่งชาติและมรณะ ท่านเหล่านั้นชนะมารพร้อมทั้งเสนามารเป็นผู้ยินดี ไม่มีความหวั่นไหวและลวงพัวพันซึ่งกองพลมารทั้งหมด ถึงสุขแล้ว” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 21 ข้อที่ 13 หน้าที่ 24, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

มารทั้ง 2 ประเภทนี้เป็นการเข้าใจมารในแบบที่เป็นทั้งบุคคลาธิฐานอันแสดงภาพเชิงประจักษ์แก่คนทั่วไป ขณะที่ธรรมาธิฐานนั้นเป็นการแสดงให้เห็นความคิดและอารมณ์ภายในที่สะท้อนผ่านความรู้สึกที่เป็นแรงผลักดัน การกระทำและผลที่ตามมา หากสิ่งที่เป็นแรงผลักดันนั้นเป็นอกุศลคือความไม่ดี ก็จะนำไปสู่การขัดขวางความดีและผลที่ตามมาด้วย

ประเภทของมาร

มาร 5 คือ สิ่งที่มาบุคคลให้ตายจากคุณความดีหรือจากผลที่หมายอันประเสริฐ, สิ่งทีล้าลงผลาญคุณความดี, ตัวการที่ก่อกวนหรือขัดขวางบุคคลมิให้บรรลุ ผลสำเร็จอันดีงาม ในคัมภีร์พระไตรปิฎกไม่ได้มีการแบ่งประเภทของมารไว้ชัดเจน แต่ตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนา ได้แบ่งมารออกเป็น 5 ประเภท ซึ่งสามารถจะสรุปได้ดังนี้

1. กิเลสมาร มาร คือกิเลส, กิเลสเป็นมารเพราะเป็นตัวก่อกวนและขัดขวางความดี ทำให้สัตว์ประสพความพินาศทั้งในปัจจุบันและอนาคต (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2557) ปรากฏในหุติยสัตตสูตร ว่าด้วยสัตว์ที่ติดอยู่ในกาม พระพุทธองค์ตรัสว่า ในสัตว์ทั้งหลายมีกามเพราะกาม ถูกขำยรัดจริงไว้นั่น ถูกเครื่องมุงบังคือตัณหาปกคลุมไว้ ถูกเครื่องผูกคือความประมาทผูกพันไว้ เหมือน

ปลาในข้อง สัตว์เหล่านั้น จึงไปสู่ความแก่และความตาย เหมือนลูกโคที่ยังไม่อดนม วิ่งตามแม่โค (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 25 ข้อที่ 64 หน้าที่ 312-313, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

2. ชันธมาร มาร คือเบญจขันธ์, ขันธ์ 5 เป็นมาร เพราะเป็นสภาพอันปัจเจกปรุงแต่ง มีความขัดแย้งกันเองอยู่ภายใน ไม่นั่นคงทนนาน เป็นภาระในการบริหาร ทั้งแปรปรวนเสื่อมโทรมไปเพราะชราพยาธิเป็นต้น ล้วนรอนโอกาสมิให้บุคคลทำกิจหน้าที่ หรือบำเพ็ญคุณความดีได้เต็มปรารภอย่างแรง อาจถึงกับพรากโอกาสนั้นโดยสิ้นเชิง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2557) ปรากฏในพระพุทธองค์ตรัสว่า “ราธะ เมื่อมีรูป จึงมีมาร มีผู้ทำให้ตายหรือมีผู้ตาย เพราะฉะนั้น เธอจึงเห็นรูปว่า ‘เป็นมาร เป็นผู้ทำให้ตาย เป็นผู้ตาย เป็นโรค เป็นดุจหัวผี เป็นดุจลูกศร เป็นของลำบาก เป็นเหตุเกิดแห่งของลำบาก’ บุคคลเหล่าใดเห็นรูปนั้นอย่างนี้ บุคคลเหล่านั้นชื่อว่าย่อมเห็นชอบ เมื่อมีเวทนา เมื่อมีสัญญา ... เมื่อมีสังขาร ... เมื่อมีวิญญาณ จึงมีมาร มีผู้ทำให้ตาย หรือมีผู้ตาย เพราะฉะนั้น เธอจึงเห็นวิญญาณว่า ‘เป็นมาร เป็นผู้ทำให้ตาย เป็นผู้ตาย เป็นโรค เป็นดุจหัวผีเป็นดุจลูกศร เป็นของลำบาก เป็นเหตุเกิดแห่งของลำบาก’ บุคคลเหล่าใดเห็นวิญญาณนั้นอย่างนี้ บุคคลเหล่านั้นชื่อว่าย่อมเห็นชอบ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 17 ข้อที่ 160 หน้าที่ 253, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

3. อภิสังขารมาร มาร คืออภิสังขาร, อภิสังขารเป็นมาร เพราะเป็นตัวปรุงแต่งกรรม นำให้เกิดชาติ ชรา เป็นต้น ชัดขวางมิให้หลุดพ้นไปจากสังขารทุกข์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2557) ปรากฏในภัทราวุธมาณวปัญหานิทเทศ ว่าด้วยปัญหาของภัทราวุธมาณพ พระพุทธองค์ตรัสว่า นรชนควรทำลายเครื่องยึดมั่นทั้งปวงทั้งชั้นสูง ชั้นต่ำและชั้นกลางเพราะสัตว์ทั้งหลายเข้าไปยึดถือขึ้นันใดๆ ในโลกมารย่อมติดตามสัตว์เพราะสิ่งที่ยึดถือขึ้นันนั้นแล (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 30 ข้อที่ 72 หน้าที่ 263-264, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

4. เทวปุตตมาร มาร คือเทพบุตร, เทพยิ่งใหญ่ระดับสูงสุดแห่งชั้นกามาวจรตนหนึ่งชื่อวามาร เพราะเป็นนิमितแห่งความขัดข้อง คอยขัดขวางเหนี่ยวรั้งบุคคลไว้ มิให้ล่วงพ้นจากแดนอำนาจครอบงำของตน โดยชักให้ห้วงพะวงในกามสุขไม่เสียสละออกไปบำเพ็ญคุณความดียิ่งใหญ่ได้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2557) ปรากฏในสัตตวัสสานุพันธสูตร ว่าด้วยมารหาโอกาสทำลายพระพุทธเจ้าตลอด 7 ปี (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 15 ข้อที่ 160 หน้าที่ 208, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

5. มัจจุมาร มาร คือความตาย, ความตายเป็นมาร เพราะเป็นตัวการตัดโอกาส ที่จะก้าวหน้าต่อไปในคุณความดีทั้งหลาย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2557) ปรากฏในเรื่องพระอภิภูตเถระได้กล่าว 3 คาถาไว้ดังนี้ว่าขอเชิญญาติทั้งหลายเท่าที่มาร่วมกันในสมาคมนี้ทั้งหมดโปรดตั้งใจฟัง เราจักแสดงธรรมโปรดท่านทั้งหลายการเกิดบ่อยๆ เป็นทุกข์ขอท่านทั้งหลายจงพากเพียร บากบั่น ขวนขวายในคำสอนของพระพุทธเจ้ากำจัดเสนาของพญามัจจุราชเสียเหมือนนุญชรทำลายเรือนไม้ผู้อื่นไม่ประมาทอยู่ในพระธรรมวินัยนี้ จงละการเวียนว่ายตายเกิด แล้วทำที่สุดทุกข์ได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 26 ข้อที่ 255-257 หน้าที่ 380, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

นอกจากนั้นยังปรากฏในปรากฏขุททกนิกาย เถรีคาถา ในสุภากัมมจาริตุเถรี ในคราวที่สุภากัมมจาริตุเถรี บรรลุอรหัตผลและได้วิชา 3 ละมัจจุมารเสียได้ไม่มีความหวั่นไหว เป็นไทแก่ตัวเอง

ไม่เป็นหนี้ อบรมอินทรีย์แล้ว พราจากกิเลสที่เคยมีได้หมด ไม่มีอาสวะ ทำกิจเสร็จแล้ว (พระไตรปิฎก ภาษาไทย เล่มที่ 26 ข้อที่ 364-366 หน้าที่ 615, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

มาร 4 ประเภทข้างต้น เป็นสิ่งที่ประกอบเข้ากับความคิดและแสดงออกมา ขณะที่มารอย่างสุดท้ายนั้นเป็นอำนาจภายนอกที่มีอิทธิพลต่อชีวิตหรือทำลายชีวิต

คุณค่าของมาร

การกล่าวถึงมารในไตรปิฎกนั้นเป็นการนำไปสู่การพิจารณาการมีอยู่ของมารว่าเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาในแง่ของการเข้าใจความหมายของทุกข้ออันเป็นสิ่งที่ทำให้ทนได้ยาก โดยเฉพาะในแง่ของอุปสรรคปัญหาต่างๆ ในชีวิตของเราไม่มากนักน้อยขึ้นอยู่กับบุญบารมีและความมุ่งหมายของแต่ละคน ในทางโลกิยนั่นบุคคลที่ขาดปัญญาและความเข้าใจ ก็จะมองสิ่งเหล่านี้ว่าเป็นปัญหาและอุปสรรค ซึ่งก็จะทำให้เกิดความท้อแท้ สิ้นหวัง ยอมแพ้ต่อปัญหาและอุปสรรคต่างๆ เหล่านั้น แต่ในทางตรงกันข้ามสำหรับผู้ที่มีปัญญาก็จะมองว่าเป็นสิ่งที่เข้ามาเพื่อฝึกจิตของเราให้มีความอดทน นั้นทำให้เรารู้ว่า ความรู้และความสามารถของเราอยู่ในระดับใดและต้องแสวงหาความรู้หรือแนวทางในการแก้ไขหรือต้องเสริมเพิ่มเติมอะไรบ้าง และเป็นบทเรียนที่ปูทางไปสู่ความสำเร็จในอนาคต ในระดับโลกุตระนั้นก็จะทำให้เราเข้าใจว่านี่คือสิ่งที่เข้ามาทดสอบกิเลส จริยธรรม คุณธรรมของเรา รู้จักที่จะมีความยับยั้งชั่งใจที่จะไม่กระทำความบาปกรรม รวมถึงก็จะทำให้เรายอมรับและเข้าใจกฎแห่งกรรมว่ามีจริง ผลแห่งกรรมมีจริงอันจะทำให้เรามีจิตใจและศรัทธาที่มั่นคง ไม่ย่อท้อในการสร้างบุญบารมี ซึ่งจะเห็นได้ว่าในมารอิติสูตร แม้มารเองก็ยังมีคามเพียรวิริยะอุตสาหะที่ไม่ลดละความพยายามเหมือนกัน โดยธิดามารทั้ง 3 ที่จะนำพระพุทธเจ้ามาถวายเป็นบิดาให้ได้ โดยได้รับอาสาจากพญาวสวัตติ ด้วยการเนรมิตตนเองเป็นสาวสวยรุ่มรวย หญิงสาวที่ยังไม่ได้คลอดบุตรบ้าง และเป็นหญิงที่คลอดบุตรแล้วบ้าง เพื่อดึงดูดจิตใจพระพุทธเจ้าให้เกิดความหลงใหล ยินดีในความงาม ซึ่งอันเป็นเรื่องที่บุรุษทั่วไปพึงปรารถนา แต่ก็ไม่สำเร็จเพราะพระพุทธองค์ได้บรรลุสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว และเป็นผู้ทรงศีลบริสุทธิ์เป็นผู้มีพระปัญญาธิคุณและมีธรรมเป็นเครื่องหลุดพ้น จึงมิได้สนพระทัยเลย (พระไตรปิฎก ภาษาไทย เล่มที่ 15 ข้อที่ 161 หน้าที่ 210-216, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ยิ่งประโยชน์ในโลกุตระนั้นอาจกล่าวได้ว่า มารทั้งหลายในมาร 5 ไม่มีมารชนิดใดเลยที่ไม่สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาจิตใจของเราไม่ได้ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ก็เป็นสิ่งที่ทำให้พระพุทธองค์เองรวมถึงผู้เห็นภัยในวัฏสงสาร คำสรรเสริญ คำนิมนทา คำดาทอ ก็เป็นสิ่งที่ช่วยฝึกขันธ์ คือความอดทนได้เป็นอย่างดี ความพลัดพรากรวมถึงความตายหรือการเกิด-ดับ ก็ยังสามารถทำให้เกิดปัญญาจนเห็นสัจธรรมคือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ได้อย่างแจ่มแจ้งเป็นสิ่งที่ทำให้เราเข้าใจความเป็นไปของโลกอย่างแท้จริง

การกำจัดทุกข์นั้นก็คือการกำจัดเหตุเกิดทุกข์ก็คือกำจัดมาร โดยใช้มรรคหรือวิธีที่เริ่มต้นด้วยปัญญาคือสัมมาทิฐิในการสร้างความเห็นชอบและเข้าใจต่อความเป็นจริงนั้นอย่างตรงไปตรงมา ไม่ใช่เกิดจากความพอใจหรือกิเลสในใจเป็นหลัก เมื่อพิจารณาในแง่นี้จะพบว่าหลักความทุกข์เป็นการสอนที่ง่ายและตรงไปตรงมา เช่นเดียวกับการพิจารณาเรื่องมารนั้นเป็นเรื่องชัดเจนและเข้าใจง่ายกว่าจะสอนเรื่องอื่นใด

มารที่ปรากฏในพรหมนิมิตตนิสสูตร

พรหมนิมิตตนิสสูตรเป็นพระสูตรที่ว่าด้วยการเชื่อเชิญของพรหม ซึ่งในขณะนั้นพระพุทธองค์ได้ประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ได้ตรัสเล่าให้ภิกษุทั้งหลายฟังถึงเหตุการณ์ ในสมัยที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ ณ โคนต้นไม้สาละใหญ่ ในป่าสุกควัน ใกล้เมืองอุกกัฏฐา แคว้นโกศล ทรงทราบด้วยพระทัยว่า ท้าวพกพรหมเกิดทิฏฐิมีความเห็นผิดขึ้นว่า พรหมสถานนี้ ยั่งยืน มั่นคง แข็งแรง ไม่มีความเคลื่อนไหว ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่มีจุติหรืออุบัติ เครื่องสลัดออกจากทุกขอย่างอื่นนอกจากพรหมสถานนี้ไม่มี ที่เรียกว่า นิสรณะอันเป็นการเล่นออกไปยังที่อื่นที่ยิ่งกว่านี้ พระพุทธองค์จึงเสด็จขึ้นไปยังพรหมโลก โดยทรงมีพระทัยที่จะเสด็จไปเพื่อโปรดท้าวพกพรหม เมื่อท้าวพกพรหมได้เห็นพระพุทธองค์เสด็จมา จึงได้ทูลเชิญแล้วได้แสดงทิฏฐิของตนให้พระพุทธองค์ทรงทราบ พระพุทธองค์ทรงตกเตือนว่า ท้าวพกพรหมตกอยู่ในอำนาจแห่งอวิชชากล่าวสิ่งไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่มั่นคง ไม่แข็งแรง มีความเคลื่อนไหว ว่าเที่ยง ยั่งยืน มั่นคง แข็งแรง ไม่มีความเคลื่อนไหว สัตว์ในพรหมสถานซึ่งเกิด แก่ ตาย จุติ และอุบัติ กล่าวว่ไม่เกิดไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติ และกล่าวถึงเครื่องสลัดออกจากทุกขอย่างอื่น ซึ่งมีอยู่ว่าไม่มี

ขณะนั้น มารโฉบเข้าได้เข้าสิงในพรหมปาริสาชชะองค์หนึ่งให้กล่าวห้ามมิให้พระองค์ว่ากล่าวท้าวพกพรหม เพราะพกพรหมเป็นมหาพรหม เป็นผู้สร้าง เป็นบิดาของเหล่าสัตว์ ไม่มีใครกล้าขัดขึ้น อำนาจได้อพร้อมทั้งชูสัพทว่า สมณพราหมณ์ก่อนหน้านั้น กล่าวตำหนิธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม ภูต เทวดา ปชาบดี พรหมและพรหมโลก หลังจากตายไปแล้วไปเกิดในพวกที่เลว ส่วนสมณพราหมณ์ที่กล่าวสรรเสริญสิ่งเหล่านี้ หลังจากตายไปแล้วไปเกิดในพวกที่ดี

พระพุทธองค์จึงตรัสกับมารนั้นว่า พระพุทธองค์ทรงรู้ว่าเป็นมาร อย่างนี้ก็ไม่รู้แม้พรหมและพรหมบริษัทั้งปวง ก็ตกอยู่ในอำนาจมาร แต่พระองค์มิได้อยู่ในอำนาจนั้น ท้าวพกพรหมก็ยังกล่าวยืนยันทิฏฐิของตนอีก พระพุทธองค์จึงทรงตกเตือนว่าทรงรู้จักพกพรหมดี นอกจากนี้ยังทรงรู้จักพรหมชั้นสูงขึ้นไปอีก คือ พกกอภัสสรพรหม พกสุภิกณพรหม และพวกเวฬุผลพรหม ซึ่งท้าวพกพรหมเคยไปเกิดและเคลื่อนจากที่แห่งนั้นมาเกิดในมหาพรหมนี้ แต่เนื่องจากอยู่นานจึงหลงลืมไป เข้าใจผิดว่าเที่ยง ยั่งยืน มั่นคง แข็งแรง ไม่มีความเคลื่อนไหว พร้อมกันนั้นพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงพุทธานุภาพไม่ให้ท้าวพกพรหมหายตัวไปได้ และในขณะเดียวกันพระพุทธองค์ก็ทรงแสดงการหายตัวให้พวกพรหมทั้งหลายได้ดู พวกพรหมทั้งหลายจึงพากันชื่นชมพระบารมี

ทันใดนั้น มารโฉบเข้าได้เข้าสิงพรหมปาริสาชชะองค์หนึ่งให้ห้ามมิให้พระพุทธองค์ทรงสอนธรรม แก่ชาวสกลทั้งหลายของพระพุทธองค์ ไม่ให้ยึดติดในสวาก ในบรรพชิตและเล่าว่า สมณพราหมณ์ก่อนหน้านั้นปฎิญาณว่าเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าแนะนำพร่ำสอนสวากและบรรพชิต ยึดติดในสวากและบรรพชิต หลังจากตายแล้วไปเกิดในพวกที่เลว ส่วนสมณพราหมณ์ผู้ที่ไม่ทำอย่างนี้หลังจากตายแล้วไปเกิดในพวกที่ดี พระพุทธองค์จึงทรงแสดงให้เห็นว่า ทรงรู้จักมารดี และทรงอธิบายว่า พระองค์ตัดอาสวะได้เด็ดขาดแล้ว ถึงจะทรงสอนหรือไม่ทรงสอน ก็ไม่ทำให้พระองค์ดีขึ้นและเลวลงไปกว่าเดิม (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 12 ข้อที่ 501-505 หน้าที่ 537-544, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

มารในที่นี้จึงเป็นการกล่าวถึงอำนาจที่อยู่เหนือขึ้นไป กล่าวคืออำนาจนี้เป็นกิเลสที่ครอบงำผู้นั้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าไม่ว่าจะเป็นใครก็อาจมีความเห็นผิดไปตามกิเลส มีแต่พระพุทธเจ้าเท่านั้นที่ไม่ถูกมารครอบงำ

วิเคราะห์มารในพรหมนิมิตตนิกสูตร

จากเหตุการณ์มารที่ปรากฏในพรหมนิมิตตนิกสูตรนั้น สามารถวิเคราะห์ประเด็นได้ 2 ประเด็น ดังนี้

1) ประเด็นแรก: สารสำคัญของพระสูตร

รูปแบบของพรหมนิมิตตนิกสูตรนั้นเป็นการบรรยายโวหารแบบเล่าเรื่อง การที่พระพุทธองค์เสด็จไปโปรดพรหมนี้ ถือได้ว่าเป็นการที่ทรงเสด็จไปแสดงตามอัธยาศัยของผู้คนที่ทรงตรวจดูด้วยพระญาณก่อนเสด็จไปโปรด ที่เรียกว่า ปริชาสาสยะ คือ เป็นการตรัสตามอุปนิสัยหรืออัธยาศัยของเวไนยสัตว์ (ผู้ควรแนะนำ) ท่านพกาพรหมเมื่อได้เห็นพระพุทธองค์ก็ได้ทูลเชิญและได้แสดงทักขิอันเป็นความเห็นแบบสัสสตทักขิของตนโดยเชื่อว่าเหตุอันเป็นเครื่องสลัดออกจากความทุกข์อย่างอื่นนอกจากพรหมสถานแห่งนี้อย่อมไม่มี (อรรถกถาภาษาไทย มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก ปปัญจสูทนี ภาค 2 เล่มที่ 2 ข้อที่ 501 หน้าที่ 415, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552) ซึ่งขัดต่อคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ว่าสรรพสิ่งย่อมไม่เที่ยง เป็นไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

ในการตรัสสอนพรหมทั้งหลาย ของพระพุทธองค์เพื่อให้เกิดผลสำเร็จในพรหมนิมิตตนิกสูตรนี้ พระพุทธองค์ได้ทรงใช้พุทธวิธีการสอนโดยมีเรื่องของปาฏิหาริย์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วยคือในการสอนของพระพุทธองค์เพื่อให้เกิดผลสำเร็จอย่างอัศจรรย์ โดยในบางครั้งอาจจะต้องทรงใช้ปาฏิหาริย์เข้ามาช่วย ซึ่งเรียกว่า ปาฏิหาริย์ 3 ดังที่ตรัสไว้ในแก้วกฐสูตร คือ 1. อิทธิปาฏิหาริย์ คือการสอนด้วยการใช้ความสามารถพิเศษการแสดงฤทธิ์ เหาะเหินเดินอากาศ หูทิพย์ ตาทิพย์ 2. อาเทศนาปาฏิหาริย์ คือการสอนโดยวิธีดักใจ รู้วาระจิตสามารถรู้ใจคนอื่นได้ 3. อนุสาสนีปาฏิหาริย์ คือคำสอนที่ให้ความจริงเกิดปัญญาในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ คำสอนที่ทำให้รู้ว่าสิ่งใดมีโทษ สิ่งใดไม่มีโทษ สิ่งใดควรเจริญ ไม่ควรเจริญ สิ่งนี้เป็นกุศล สิ่งนี้ไม่กุศล หนทางนี้คือทางดับกิเลส คือ อริยมรรค และทำให้อาสวะทั้งหลายอันประกอบไปด้วยกามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ และเข้าถึงความเป็นพระอริยะบุคคลจนถึงความเป็นอรหัตตผล การที่ได้ปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์และสามารถดับทุกข์ได้นั้นถือได้ว่าเป็นปาฏิหาริย์สูงสุด (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 9 ข้อที่ 481-500 หน้าที่ 213-220, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

โดยจะทรงใช้พุทธวิธีการสอนแบบสากัจฉาหรือสนทนา ซึ่งเป็นวิธีที่ใช่สำหรับผู้ที่ยังไม่มีคุณเลื่อมใสศรัทธา โดยพระพุทธองค์จะทรงเริ่มต้นด้วยการสนทนาคูสนทนาคูสนทนาเขาสุความเขาใจและเลื่อมใสที่สุด (พระธรรมปฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2556) และทรงใช้หลักในการสอนคือ ไตรลักษณ์ ไตรลักษณ์หมายถึง ลักษณะที่เป็นสามัญทั่วไป 3 ประการ คือ ความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ความมิใช่ตัวตน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 4 ข้อที่ 20-24 หน้าที่ 27-31, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) โดยหลักนี้เรียกอีกอย่างว่า ไตรลักษณ์หรือ สามัญลักษณ์ พระพุทธเจ้าจะอุปบัติหรือไม่ก็ตามหลักทั้งสามนี้ ก็คงมีอยู่เป็นธรรมดา พระพุทธเจ้าเป็นแต่ผู้ทรงค้นพบและนำมาเปิดเผยแสดงแก่เวไนยสัตว์ ซึ่ง

พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสเรื่องสามัญลักษณ์ไว้ใน อุปปาทาสูตร ว่าด้วยความเกิดขึ้นแห่งพระตถาคตว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเกิดขึ้นก็ตาม ไม่เกิดขึ้นก็ตาม ธาตุนั้นคือความตั้งอยู่ ตามธรรมดาความเป็นไปตามธรรมดาก็คงตั้งอยู่อย่างนั้น ตถาคตรู้ บรรลุธาตุนั้นว่า “สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง” ครั้นรู้ บรรลุแล้วจึงบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายว่า “สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง” ตถาคตเกิดขึ้นก็ตาม ไม่เกิดขึ้นก็ตาม ธาตุนั้นคือความตั้งอยู่ตามธรรมดาความเป็นไปตามธรรมดา ก็คงตั้งอยู่อย่างนั้น ตถาคตรู้ บรรลุธาตุนั้นว่า “สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์” ครั้นรู้ บรรลุแล้วจึงบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายว่า “สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์” ตถาคตเกิดขึ้นก็ตาม ไม่เกิดขึ้นก็ตาม ธาตุนั้นคือความตั้งอยู่ตามธรรมดาความเป็นไปตามธรรมดาก็คงตั้งอยู่อย่างนั้น ตถาคตรู้ บรรลุธาตุนั้นว่า “ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา” ครั้นรู้ บรรลุแล้วจึงบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผยจำแนก ทำให้ง่ายว่า “ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 20 ข้อที่ 137 หน้าที่ 385, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

เมื่อพกรวมพร้อมทั้งปาริสาชพรหมและเหล่าพรหมทั้งหลายได้รับการสอนจากพระพุทธเจ้าจึงได้คลายจากมิจฉาทิฐิอันเป็นความเห็นผิด และเกิดความเลื่อมใสและกล่าวสรรเสริญพระคุณของพระพุทธองค์

2) ประเด็นที่สอง: มารที่ปรากฏในพรหมนิมิตตนิคสูตร

มาร ในพรหมนิมิตตนิคสูตรนี้ มีอำนาจเหนือพรหม คือสามารถที่จะครอบงำอำนาจของพรหมและทำให้พรหมตกอยู่ในอำนาจได้ แต่ไม่สามารถครอบงำพระพุทธองค์ได้ซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงพุทธานุภาพเหนือกว่าอานุภาพของมารและพรหม โดยมารนี้มี 5 ประเภท คือ 1. กิเลสมาร มารคือกิเลส 2. ชันธมาร มารคือเบญจขันธ์ 3. อภิสังขารมาร มารคืออภิสังขาร (สภาพที่ปรุงแต่งได้แก่ เจตสิกทั้งหลาย) 4. เทวบุตรมาร มารคือเทวบุตร 5. มัจจุมาร มารคือมัจจุ (ความตาย)

พรหมที่มารสิงในพรหมนิมิตตนิคสูตรนี้ เป็นพรหมในชั้นพรหมปาริสาชชาภูมิ คือเป็นพรหมโลกชั้นที่ 1 ซึ่งเป็นที่สถิตอยู่แห่งพรหมทั้งหลายผู้เป็นบริษัทบริวารของเหล่าท้าวมหาพรหม ซึ่งสถิตอยู่ชั้นมหาพรหมภูมิ โดยเมื่อแยกศัพท์ออกก็จะได้ว่านี้ พรหม + ปาริสาช + ชา + ภูมิ, พรหม = พระพรหม, ปาริสาช = บริษัท, บริวาร, ชา = ความเป็น, ภูมิ = ที่อยู่ เมื่อรวมกันเข้าก็เป็น พรหมปาริสาชชาภูมิ คือ พรหมปาริสาชชาภูมิ จะอยู่สูงกว่าเทวโลกสวรรค์ชั้นสูงสุด คือชั้นที่เรียกว่า พรหมนิมิตตนิคสูตร สวรรค์ถึงห้าล้านห้าแสนแปดพันโยชน์ (พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร), 2545) และเป็นที่อยู่ของพระพรหมผู้เป็นบริษัทท้าวมหาพรหม ซึ่งพรหมปาริสาชชาภูมิ แม้จะเป็นพรหมโลกชั้นแรก คือชั้นต่ำสุด ของรูปาวจรภูมิ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 31 ข้อที่ 72 หน้าที่ 122, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ในปฐมนาถนารณสูตร ว่าด้วยเหตุที่ทำให้บุคคลต่างกัน ได้กล่าวว่า บุคคลบรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจารณ์ และสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ ย่อมสังตจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย เขาย่อมชอบใจปฐมฌานนั้น ตีติปฐมฌานนั้น และถึงความปลื้มใจกับปฐมฌานนั้น เขาคำรงอยู่ในปฐมฌานนั้น น้อมใจไปในปฐมฌานนั้น เมื่อชอบใจอยู่กับปฐมฌานนั้นได้โดยมากและไม่เสื่อม เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ในชั้นหมู่พรหม มีอายุประมาณ 1 กัป คนที่เป็นปุถุชนเมื่อดำรงอยู่ในชั้นหมู่พรหมนั้นจน

สิ้นอายุไปสู่รณบึง ไปสู่กำเนิดสัตว์ดิรัจฉานบ้าง ไปสู่แดนเปรตบ้าง ย่อมเมื่อคติ (การตาย) และอุบัติ (การเกิด) แต่สาวกที่ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธองค์ เมื่อดำรงอยู่ในชั้นหมู่พรหมนั้นจนสิ้นอายุ ในระยะเวลาที่กำหนดอายุของเทวดาเหล่านั้นแล้ว ย่อมปรินิพพานในภพนั้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 21 ข้อที่ 123 หน้าที่ 187, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ปฐมฌานมีองค์ 5 คือ (1) วิตก (2) วิจาร (3) ปีติ (4) สุข (5) เอกัคคตา และปฐมฌานสามารถละองค์ 5 ซึ่งประกอบด้วย (1) ละกามฉันทะ (2) ละพยาบาท (3) ละถีนมิทธะ (4) ละอุทธัจจกุกกุจจะ (5) ละวิจิกิจฉาได้แล้ว ย่อมมี (1) วิตก (2) วิจาร (3) ปีติ (4) สุข (5) เอกัคคตา

ดังนั้น เมื่อพิจารณาแล้ว เทวบุตรมารไม่มีอำนาจเหนือพรหมได้ เพราะเทวบุตรมารชั้นสูงสุด ได้แก่ พญาสวตตี ซึ่งเป็นเทพผู้ครองสวรรค์ชั้นปรนิมิตสวตตี คือสวรรค์ชั้นที่ 6 มีศักดิ์และอำนาจต่ำกว่าพรหมในชั้นปาริสาชชาภูมิ หากพิจารณาว่ามารที่เหลืออีก 4 ประเภท ว่ามารประเภทไหนมีอำนาจเหนือพรหมปาริสาชชาภูมิบ้างนั้น เมื่อพิจารณาแล้วก็พึงทราบว่าพรหมปาริสาชชาภูมินี้มีคุณวิเศษ โดยการเจริญสมณกรรมฐานจนได้บรรลุปฐมฌาน (อย่างสามัญหรืออย่างอ่อน) และก็ไม่ใช้ชั้นฌาน หรือที่เรียกว่า มาร คือเบญจขันธ์ เพราะปาริสาชชาพรหม อยู่ในชั้นรูปาวจรภูมิ มาด้วยอำนาจของปฐมฌานชั้นอ่อน ซึ่งในชั้นรูปาวจรภูมิหรือรูปพรหมนี้ กล่าวคือ รูปพรหมมีทั้งรูปธรรมและนามธรรม มีขันธ์ครบทั้ง 5 ขันธ์ ซึ่งรูปพรหม เกิดจากกุศลที่มีกำลังที่เป็นฌานจิต ที่ดับ ระงับ ความพอใจ รูป เสียง กลิ่น รส สิ่งที่กระทบสัมผัส ชั่วขณะที่ได้มาน สงบ ระงับ กามฉันทะได้ในขณะนั้น

ดังนั้นเมื่อเกิดเป็นรูปพรหมแล้ว พรหม จึงมีเพียง จักขุปสาทรูป คือ ตา และ โสตปสาทรูป คือ หู แต่ไม่มี ฆานปสาทรูป คือ จมูก ชิวหาปสาทรูป คือ ลิ้น และ ไม่มี กายปสาทรูป คือ กายอันเป็นรูปที่สามารถสัมผัสอยู่ทั่วตัว เป็นรูปที่สัมผัสตามรูปร่างกาย พระพรหมท่านก็มีรูปร่างเหมือนมนุษย์ และก็มีร่างกายด้วย พรหมในชั้นปาริสาชชาซึ่งเป็นรูปพรหมนั้นมีร่างกายที่ประชุมรวมกันของ มหาภูตรูป 4 และรูปอื่นๆ ที่เป็นอวินิภากรูป รวมเป็น 8 (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 9 ข้อที่ 487-493 หน้าที่ 216-218, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) แต่ไม่มีรูป ที่เป็นกายปสาทรูป ที่สัมผัสตามร่างกายเลย แต่รูปร่างกายนั้นเป็นการประชุมของรูปต่างๆ ไม่มีกายปสาทรูป สัมผัสอยู่เลย ส่วนเหตุผลที่ไม่มีกายปสาทรูป และไม่มี ฆานปสาทรูป ชิวหาปสาทรูป มีแต่ จักขุปสาทรูป และโสตปสาทรูป เพราะพระพรหม ได้มานจึงเกิดเป็นพรหม สงบ ระงับจากกามฉันทะ ความยินดีพอใจ จึงไม่ใช่พวกที่เสพกาม เหมือนเทวดา และมนุษย์ที่จะต้องมี ตา หู จมูก ลิ้น กาย ครบทั้งหมด เช่น ท่านไม่มีลิ้น คือ ชิวหาปสาทรูป เพราะมีปิตีเป็นอาหาร (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 34 ข้อที่ 596-615 หน้าที่ 190-196, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) นอกจากนั้นยังสอดคล้องกับ ที่พระพุทธองค์ตรัสว่า ราธะ เมื่อมีรูป จึงมีมาร มีผู้ทำให้ตายหรือมีผู้ตาย เพราะฉะนั้น เธอจึงเห็นรูปว่า ‘เป็นมาร เป็นผู้ทำให้ตาย เป็นผู้ตาย เป็นโรค เป็นดุจหัวผี เป็นดุจลูกศร เป็นของลำบาก เป็นเหตุเกิดแห่งของลำบาก’ บุคคลเหล่าใดเห็นรูปนั้นอย่างนี้ บุคคลเหล่านั้นชื่อว่าย่อมเห็นชอบ เมื่อมีเวทนา สัญญา .สังขาร วิญญาณ จึงมีมาร มีผู้ทำให้ตาย หรือมีผู้ตาย เพราะฉะนั้น เธอจึงเห็นวิญญาณว่า ‘เป็นมาร เป็นผู้ทำให้ตาย เป็นผู้ตาย เป็นโรค เป็นดุจหัวผี เป็นดุจลูกศร เป็นของลำบาก เป็นเหตุเกิดแห่งของลำบาก’ บุคคลเหล่าใดเห็นวิญญาณนั้นอย่างนี้ บุคคลเหล่านั้นชื่อว่าย่อมเห็นชอบ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 17 ข้อที่ 160 หน้าที่ 253, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

เมื่อไม่ใช่ขันธมาร หรือที่เรียกว่า มาร คือเบญจขันธ์ ก็ไม่ใช่มัจจุมาร มารคือ มัจจุ ความตาย ด้วยเช่นกัน แต่เมื่อพิจารณาแล้วมาร ในพรหมนิมิตตนิคสูตรนี้ ที่มีอำนาจเหนือพรหม คือสามารถที่จะครอบงำอำนาจของพรหมและทำให้พรหมตกอยู่ในอำนาจได้ก็คือ กิเลสและอกิสังขารมาร เพราะสภาวะธรรมที่เป็นกิเลส กิเลสวัตถุ 10 นั่นก็คือ โลภะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ วิจิกิจฉา ถีนะ อุทธัจจะ อหิริกะ อนัตตตัปปะ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 35 ข้อที่ 966 หน้าที่ 618, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

การที่ท้าวพทพรหมเกิดทิฏฐิมีความเห็นผิดขึ้นว่า พรหมสถานนี้ ยั่งยืน มั่นคง แข็งแรง ไม่มี ความเคลื่อนไหว ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่มีจุติหรืออุปบัติ เครื่องสลัดออกจากทุกขอย่างอื่นนอกจาก พรหมสถานนี้ไม่มี เป็นทิฏฐิ ความเห็นว่า โลกเที่ยงความยึดถือโดยวิปลาส มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้ เรียกว่า ทิฏฐิ ซึ่งเป็นมิจฉาทิฏฐิ ที่เป็นโมหะ เพราะความไม่รู้ในอริยสัจ 4 ทุกข์ เพราะความไม่รู้ในทุกข สมุทัย ความไม่รู้ในทุกขนิโรธ ความไม่รู้ใน ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ความไม่รู้ในส่วนอดีต ความไม่รู้ใน ส่วนอนาคต ความไม่รู้ในส่วนอดีตและส่วนอนาคต ซึ่งเป็นอารมณ์ของอาสวะ เป็นกามาวจร รูปาวจร และอรูปาวจร ได้แก่ รูปขันธ์ ฯลฯ วิทยญาณขันธ์ สภาวะธรรมเหล่านี้ชื่อว่าอารมณ์ของกิเลสเครื่อง เสร้าหมองของใจนี้ ก็ตั้งต้นแต่อวิชชาคือความไม่รู้ในสัจจะที่เป็นตัวความจริง แล้วก็สืบมาเป็นต้นหา ความดิ้นรนทะยานอยาก เป็นอุปาทานความยึดถือ และเมื่อแสดงออกไปโดยอาการต่างๆ เป็นราคะ ความติดใจยินดี หรือโลภะความโลภอยากได้ โทสะความโกรธแค้นขัดเคือง โมหะความหลงเป็นต้น ก็ เป็นกิเลสทั้งนั้น กิเลสเหล่านี้เองเป็นตัวมารที่คอยเป็นเครื่องขัดขวาง เพราะฉะนั้นเมื่อซ้เข้ามาโดยตรง แล้ว ก็คือตัวกิเลสนี้เองที่เป็นตัวมาร จึงแสดงกิเลสสาร

พระพุทธองค์ทรงทราบอาสยะ ซึ่งหมายถึงทิฏฐิอันเป็นที่อาศัยอยู่ของเหล่าสัตว์ และอนุสัยที่เป็นกิเลสที่นอนเนื่องซึ่งเหล่าสัตว์ยังละไม่ได้ ซึ่งอนุสัยของสัตว์นั้นมี 7 อย่าง ได้แก่

1. กามราคานุสัย คือ กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดานคือกามราคะ
2. ปฏิฆานุสัย คือ กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดานคือปฏิฆะ
3. มานานุสัย คือ กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดานคือมานะ
4. ทิฏฐานุสัย คือ กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดานคือทิฏฐิ
5. วิจิกิจฉานุสัย คือ กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดานคือวิจิกิจฉา
6. ภวราคานุสัย คือ กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดานคือภวราคะ
7. อวิชขานุสัย คือ กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดานคืออวิชชา

รวมถึงจริตที่เป็นกุศลและอกุศลที่ปรุงแต่งจริตของสัตว์ทั้งหลายที่เรียกว่า ปุญญาภิสังขาร (สภาพที่ปรุงแต่งกรรมฝ่ายดี) อปุญญาภิสังขาร (สภาพที่ปรุงแต่งกรรมฝ่ายชั่ว) อาเนญชาภิสังขาร (สภาพที่ปรุงแต่งภพอันมั่นคงไม่หวั่นไหว) ที่เป็นกามาวจรภูมิ หรือที่เป็นรูปาวจรภูมิ และอรูปาวจรภูมิ นอกจากนั้นพระพุทธองค์ยังทรงทราบถึง อธิมุตติ หมายถึงอภัยอาศัยของสัตว์ที่ควรบรรลุนิพพานในภพนี้ ซึ่งอาสยะของสัตว์ทั้งหลายก็จะมีคามเห็นว่า โลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด ชีวะกับ สรีระเป็นอย่างเดียวกัน ชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่างกัน หลังจากตายแล้วเกิดอีก หลังจากตายแล้วไม่ เกิดอีก หลังจากตายแล้วเกิดอีกก็มีไม่ เกิดอีกก็มี หลังจากตายแล้วเกิดอีกก็มีไม่ ไม่เกิดอีกก็มีไม่ สัตว์ทั้งหลายผู้อาศัยภวทิฏฐิหรือวิภวทิฏฐิ หรืออาจเรียกได้ว่า อัตตาหรืออัตมัน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 31 ข้อที่ 133-144 หน้าที่ 174-175, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

การที่พกพรหมเป็นผู้มีศีลสัททิกุณ ซึ่งมีความเห็นว่าอัตตาและโลกเที่ยง อันมีสัkkายะเป็นวัตถุ จึงมีความยึดมั่นด้วยการติดอยู่ซึ่งเป็นภวทิกุณ อันมีทิกุณคือความยึดมั่นถือมั่นเป็นฐาน (ฐานแห่งทิกุณ 8 ประการ, ปริยภูฐานแห่งทิกุณ 18 ประการ) ซึ่งเป็นสังโยชน์แต่ไม่เป็นทิกุณ (อวิชชาสังโยชน์ กิเลสเครื่อง ประกอบสัตว์ไว้ในภพคือ อวิชชา) (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 31 ข้อที่ 122-151 หน้า 188-232, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่าความปรุงแต่ง (อกิสังขารมาร) นี้เองจึงเป็นตัวมารที่สืบเนื่องมาจากกิเลส เพราะมารย่อมติดตามสัตว์เพราะสิ่งที่ยึดถือ

อีกเหตุผลหนึ่งที่น่านำมาวิเคราะห์ประกอบ คือการที่ปาริสัชชาพรหมเป็นบริษัทหรือบริวาร ของท้าวพกพรหมซึ่งเป็นพรหมที่อุปบัติด้วยบุญจากปฐมฌานแต่ไม่ประณีตเท่าพกพรหมเพราะอินทรีย์ อ่อนกว่า เมื่อพกพรหมมีความเห็นผิดที่เป็นมีศีลสัททิกุณ ปาริสัชชาพรหมซึ่งมีความนับถือพกพรหมใน ฐานะที่ตนเป็นบริวารอยู่นานแล้วจะมีความเห็นเป็นอย่างอื่นได้อย่างไร

การที่มารไม่สามารถครอบงำพระพุทธร่องค์ได้ซึ่งแสดงถึงทรงมีพุทธานุภาพเหนือกว่าอานุภาพ ของมารและพรหม เพราะพระพุทธร่องค์ทรงเป็นผู้ตัดอนุสัยกิเลสได้แล้วและเป็นผู้พ้นแล้วจากบ่วงของ มารทั้งปวง ทรงสามารถครอบงำมารได้ รวมถึงเป็นผู้พ้นแล้วจากสิ่งที่เป็นของทิพย์และเป็นของมนุษย์ อันเป็นเครื่องพันธนาการ โดยปราศจากความพอใจในอารมณ์คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ซึ่งเป็นที่รณรมย์ ดังที่พระพุทธร่องค์ทรงตรัสไว้ในมารกถา ว่าด้วยมาร พระพุทธร่องค์ได้ตรัสกับพระอรหันต์ 60 รูป ที่ส่งไปประกาศศาสนาว่า ภิกษุทั้งหลายเราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็น ของมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ ซึ่งในครั้งนั้น มารผู้มีบาป ก็ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ แล้วได้กราบทูลกับพระพุทธร่องค์ว่า ท่านได้ ถูบบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ คล่องไวแล้ว และได้ถูกผูกด้วยเครื่องพันธนาการ มากมายท่านไม่สามารถพ้นจากอำนาจเราไปได้ บ่วงนี้เที่ยวไปในอากาศ มีอยู่ในใจ สัญจรไปอยู่เราจัก คล่องท่านด้วยบ่วงนั้น ท่านไม่อาจพ้นจากเราได้ แต่พระพุทธร่องค์ก็ได้ทรงตรัสยืนยันว่าพระพุทธร่องค์ ได้พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ทั้งที่เป็นของมนุษย์ เราได้พ้นแล้วจากเครื่องพันธนาการ มากมาย พระพุทธร่องค์ได้กำจัดท่านเสียแล้ว พระพุทธร่องค์ปราศจากความพอใจในอารมณ์คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ซึ่งเป็นที่รณรมย์ใจ ซึ่งในขณะนั้น มารผู้มีบาปทราบบว่า พระพุทธร่องค์ทรง รู้จักเราและรู้ทันเรา จึงเกิดความทุกข์ใจและเสียใจและได้หายตัวไปจากที่แห่งนั้น (พระไตรปิฎก ภาษาไทย เล่มที่ 4 ข้อที่ 32-33 หน้า 40-41, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) นอกจากนั้นใน เสนเลศราคาซึ่งเป็นภาษิตของพระเสลเถระได้กล่าวว่าพระพุทธร่องค์ทรงเป็นสัพพัญญูพุทธเจ้าเป็น ศาสดา เป็นจอมปราชญ์ ทรงครอบงำมารได้ ทรงตัดอนุสัยกิเลสได้ ทรงข้ามห้วงน้ำใหญ่คือ สงสารได้ แล้วจึงทรงยังหมู่สัตว์นี้ให้ข้ามได้ด้วย (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 26 ข้อที่ 839 หน้า 479, มหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

มารกับพระพุทธร่องค์ในความหมายของพระสูตรนี้จึงเป็นการสะท้อนให้เห็นความดีและความ ชั่วที่ถูกพิจารณาในแง่คู่ตรงข้าม เมื่อมารปรากฏในรูปของการครอบงำจะพบว่าเป็นเรื่องง่ายจะถูก ตีความว่าเป็นกิเลสภายในที่ผลักดันให้เกิดการกระทำและทำให้เกิดผลของการกระทำนั้น โดยผลที่ เกิดนั้นเป็นการลดทอนให้เป็นไปในฝ่ายอกุศล ขณะที่การเข้าใจความหมายของพรหมที่ถูกมาร ครอบงำนั้นเป็นไปในส่วนของการยอมรับว่าจิตใจที่ยังมีการปรุงแต่งได้ต่างๆ ก็ไม่อาจปฏิเสธสิ่งที่ไม่ดีที่ จะเข้ามาครอบงำได้ การที่พระพุทธร่องค์ไม่ถูกมารครอบงำก็เพราะไม่มีการปรุงแต่งอีกแล้ว

บทสรุป

มารที่ปรากฏในพรหมนิมิตตนิกสูตรมาจากการพิจารณาการเป็นกิเลสที่มีอำนาจครอบงำและทำให้ผู้ตกอยู่ในอำนาจกระทำบางอย่างไปตามอำนาจของมารนั้น แม้แต่พรหมก็ตกอยู่ในอำนาจนั้น โดยจะพบว่าปาริสาชชาพรหมตกอยู่ในอำนาจได้นั้นก็คือ กิเลสและอกิเลสสังขาร เพราะปาริสาชชาพรหมเป็นผู้มีภาวทวิญญู คือทวิญญูอันมีความยึดมั่นถือมั่นเป็นฐาน ซึ่งเป็นที่อาศัยอยู่ของเหล่าสัตว์มีอนุสัยที่เป็นกิเลสที่นอนเนื่องซึ่งเหล่าสัตว์ยังละไม่ได้ในขั้นรูปาวจรภูมิ กลายเป็นอวิชชาสังโยชน์ คือกิเลสเครื่องประกอบสัตว์ไว้ในภพ ซึ่งมีความปรุงแต่งที่เรียกว่า อปยุญาภิสังขาร สภาพที่ปรุงแต่งกรรมฝ่ายชั่ว เป็นตัวมารที่สืบเนื่องมาจากกิเลส เพราะมารย่อมติดตามสัตว์โดยสิ่งที่ยึดถือ การที่มารไม่สามารถครอบงำพระพุทธองค์ได้ เพราะพระพุทธองค์ทรงเป็นผู้ตัดอนุสัยกิเลสได้แล้วและเป็นผู้พ้นแล้วจากบ่วงของมารทั้งปวง ทรงสามารถครอบงำมารได้ รวมถึงเป็นผู้พ้นแล้วจากสิ่งที่เป็นของทิพย์และเป็นของมนุษย์ อันเป็นเครื่องพัวพันการ

เอกสารอ้างอิง

- พระญาณสังวรสมเด็จเจ้าพระสังฆราช. (2557). *เทศนานิพนธ์ 45 พรรษาของพระพุทธเจ้าเล่ม 2*. กรุงเทพฯ: ธรรมะอินเทอร์เนต.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2556). *พุทธวิธีในการสอน*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท พิมพ์สวย จำกัด.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2557). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 27. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร ปธ.9). (2545). *ภูมิวิลาสินี*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2557). *อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

